

İzzet Derveze

Osmanlı Filistininde Bir Posta Memuru

Klasik Yayınları, çev. Ali Benli, İstanbul 2007, 471 s.

Muhammed Talha ÇİÇEK

Osmanlı Devleti'nin Arap vilayetlerindeki hâkimiye-
tinin sona ermesi, bu topraklardaki entelektüel hayat üzerinde
önemli zihinsel kırılmalara yol açmış ve sonrasında yayılan milliyet-
çi akımlar, bu memleketlerin entelektüellerinin kendi toplumların-
daki siyasal hayatın mahiyeti hakkında yeni sorgulamalar yapmaları-
nı gerektirmiştir. Özellikle son dönem Osmanlı tarihi, "milliyetçilik-
ler çağı"nın gerekleri doğrultusunda yeniden inşa edilmiş ve bu ge-
rekliliklerin verdiği perspektiften hareketle yorumlanmıştır. George
Antonius'un *The Arab Awakening: The Story of the Arab National
Movement*¹ kitabı bu konudaki ilk derli toplu kitaptır. Bu kitabın teo-
rik çerçevesinden hareketle daha sonra Arap yazarlar tarafından bu
döneme dair birçok kitap kaleme alınmıştır.² İzzet Derveze'nin
*Neş'etü'l-Hareketi'l-Arabiyyeti'l-Hadîse*³ adlı Arap milliyetçiliğinin
gelişimini anlattığı kitabı da bu teşebbüsler arasında zikredilebilir.

---

1 George Antonius, *The Arab Awakening: The Story of Arab National Move-
ment*, Khayat's College Book Cooperative, Beyrut 1937, 471 s.

2 Bu kitaplar hakkında ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Muhammed Tal-
ha Çiçek, *Şerif Hüseyin İsyanının Türk ve Arap Kimlik İnşa Süreçlerine Etki-
sinin Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE,
Sakarya 2007.

3 Muhammed İzzet Derveze, *Neş'etü'l-Hareketi'l-Arabiyyeti'l-Hadîse*, el-Mek-
tebetü'l-Asriyye, Sayda 1972, 515 s.

Antonius ve takipçileri, özellikle Osmanlı Devleti'nin son döneminde kurulan "Arapçı" derneklerin siyasal anlamda "Araplık" bilincini kuvvetlendirdiklerini ve Arap tebaanın, milliyetçi bir bilincin doğal sonucu olarak Osmanlı Devleti'nden ayrılmayı arzu ettiklerini iddia etmektedir. Bununla bağlantılı olarak, 1916 yılında çıkan Şerif Hüseyin İsyanı, Arapların bağımsızlık arzularının en somut göstergesi olarak yorumlanmakta ve Arapların büyük bir çoğunluğunun da bu harekete katıldığı ileri sürülmektedir.

Bununla birlikte, Arap milliyetçiliği üzerine yapılan sonraki çalışmalar göstermiştir ki, Osmanlı Devleti'nin Arap topraklarındaki hâkimiyeti sona erinceye kadar Araplar arasında, bağımsızlığı arzu eden bir Araplık bilincinin ortaya çıkmış olmasından bahsetmek son derece güçtür. Arapların büyük bir çoğunluğu, sonuna kadar Osmanlı hakimiyetine bağlı kalmışlardı.⁴ Derveze'nin de dahil olduğu milliyetçi düşünürler Osmanlı'dan sonra kurulan manda yönetimlerine karşı verilen mücadelenin etkisiyle güçlenen Arap milliyetçisi akımın teorik ve toplumsal zeminini güçlendirip Araplar arasında milliyetçi bir bilincin yerleşmesini sağlamak amacıyla Osmanlı tarihini yeni bir okumaya tabi tutmuş ve tarihî olayları milliyetçi bir gözle yeniden okumuşlardır. Derveze'nin, hatıralarını yazarken aktardığı olaylarda ve tanıklık ettiği tarihî olayları naklederken kullandığı argümanlarda bu teorik temelin çok büyük etkisi vardır.

Derveze'nin hatıraları iki kısımdan oluşmakta olup, birinci kısımda, Derveze'nin çocukluğunu ve ilk gençlik yıllarını geçirdiği yer olan Nablus'a dair önemli tarihsel bilgiler yer almaktadır. (s. 1-199). Nablus'un evlerinden evlilik âdetlerine, nüfusundan tarikat ve şeyhlerine kadar sosyal hayatın birçok alanından karelerin sunulduğu bu bölüm Osmanlı dönemi Arap coğrafyasının sosyal tarihi açısından da dikkate değerdir. Verilen bilgiler ışığında Nablus ile Anadolu kasabaları arasında birçok benzerlik olduğu anlaşılmaktadır. Bu da Arap beldelelerinde Osmanlı etkisini ortaya çıkarmak açısından önemli veriler sağlamaktadır. Ayrıca, modernleşmenin giyinme tarzlarından tüketim şekillerine kadar hayatın birçok alanını etkilediği de dikkati çeken bir diğer noktadır. Bu yönüyle hatırat, modernleşme ile birlikte Os-

4 Bu konuda ufuk açıcı bir çalışma olarak C. Ernest Dawn'ın, *From Ottomanism to Arabism: Essays on the Origin of Arab Nationalism* (University of Illinois, Urbana 1973) ve David Fromkin'in *Barışa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı: 1914* (çev. Mehmet Harmancı, Ekonomik Yayınlar, İstanbul 1993) kitaplarına bakılabilir.

manlı toplumsal yaşamında meydana gelen değişimleri inceleyen çalışmalar için dikkate değer veriler sunmaktadır.

Hatıratın sonraki bölümleri yazarının yaşadığı dönemde cereyan eden siyasal olaylara ayrılmıştır. Derveze'nin siyasal olayları yorumlayış biçiminde yukarıda bahsettiğimiz teorik çerçevenin etkisi rahatlıkla görülmektedir. Yazar, birçok yerde Araplar arasında İttihatçı yönetime karşı beliren hoşnutsuzluğun sebebi olarak "Arapların haklarının hiçe sayılması" argümanına başvurmuştur. Derveze'ye göre, özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda Cemal Paşa'nın "Arapların haklarını hiçe sayan uygulamaları" Araplar arasında baş gösteren hoşnutsuzluğun temel sebebidir. Arapçuların sayısının 100.000 kişide 3.1 oranında olduğu bir toplumda,⁵ yazarın hoşnutsuzlukların sebebini "milliyet"ten hareketle açıklaması, hatıraların yazıldığı dönemin fikrî cereyanlarının etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Oysa ki, Arapların tepkisinin temelinde, o dönemde yöneten-yönetilen ilişkilerini derinden etkileyen kıtlık ve çekirge istilası gibi tabii felaketlerin çok büyük etkisi vardır. Ayrıca Cemal Paşa'nın gerçekleştirdiği idamlar ve sürgünler de bölgede Osmanlı idaresine karşı bir soğumayı beraberinde getirmiştir. Tepkinin kaynağı, milliyetçi bilinçten ziyade, idarenin, fertlerin derin acılar yaşamasına yol açan uygulamalarıdır.

Derveze, hatıralarında bir taraftan da Arap toplumunun ulusal bilincinin zayıflığından bahsetmektedir. Faysal'ın 20 ay süren Suriye krallığı döneminde yaşanan olumsuzlukları değerlendirirken halktaki "bilinçsizliği" itiraf etmek zorunda kalan yazar, burada manda idaresine karşı yeterli direnişin gösterilmemesini açıklarken bunu, halkın "milliyetçi" duygulara sahip olmamasına bağlamaktadır.

Yazarın olayları Arapçı bir ideoloji ile yorumladığının en açık göstergelerinden birisi de Filistin'e Yahudi göçü hakkındaki değerlendirmeleridir. İttihatçılar döneminde Filistin'deki Yahudi göçünün arttığı vurgulanırken (s. 273), diğer taraftan Cemal Paşa'nın valiliği döneminde Siyonistlerin faaliyetlerinin yasaklandığı ve bu cemiyete mensup olduğu tespit edilenlerin sürgüne gönderildiğine hiç değinilmemektedir.

Osmanlı döneminde faal bir kişi olmaması ve milliyetçilik ile ilgili eserlerini Osmanlı hakimiyetinden sonra yazması, Derveze'nin Os-

5 Dawn'ın tespitine göre 1914 Ekim'ine kadar Doğu Arap vilayetlerinde, Arap milliyetçiliğinin açık savunucusu ve Arap milliyetçisi cemaatlerin üyesi olanların adedi sadece 126'dır. Bu o dönemde Suriye'de her 100.000 kişiye 3.5 Arap milliyetçisi, Filistin'de 3.1, Lübnan'da ise 2.4 Arap milliyetçisi düşüğünü göstermektedir; bkz. Dawn, *From Ottomanism to Arabism*, s. 132.

manlı hakimiyeti döneminde nasıl bir fikir yapısına sahip olduğunu anlamamızı güçleştirmektedir. Fakat Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyesi olması gerçeği ve hatıratın satır aralarındaki bazı ifadeler Derveze'nin de o dönemdeki birçok Arap aydın gibi ıslahat taraftarı, adem-i merkezîyetçi, muhalif bir Osmanlıcı olduğu kanısını güçlendirmektedir. Son tahlilde Araplara kendi dillerinde eğitimden, Arap memleketlerindeki merkezî otoritenin etkisinin azaltılmasına uzanan kültürel ve siyasal "adem-i merkezîyetçi" taleplerden farklı bir düşüncesi olduğunu düşünmemizi sağlayacak verilere sahip değiliz. Hatıratdaki bir takım Osmanlı karşıtı ifadeler ve milliyetçi yorumları da olayların yaşandığı dönemin havasını yansıtmaktan ziyade yukarıda bahsedilen, hatıratın yazıldığı devirde oluşmuş bulunan bir takım kurguların neticesi olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.